

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П.ДРАГОМАНОВА**

ЗАРІВНА Оксана Тимофіївна

УДК 372.461

**МОВА ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ
ТОЛЕРАНТНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ
СУСПІЛЬСТВІ**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор,
академік АПН України
АНДРУЩЕНКО Віктор Петрович,
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова,
ректор університету.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
КОВАЛЬЧУК Володимир Юльянович,
Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка,
завідувач кафедри методики початкового навчання;

кандидат педагогічних наук,
ЖЕЛУДЕНКО Марина Олександрівна,
Національний авіаційний університет,
доцент кафедри іноземної філології.

Захист відбудеться “11” червня 2008 року о 14.00 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.01 в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, 01601, Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 01601, Київ-30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий “8” травня 2008 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

В.Д.Сиротюк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження ролі і значення мовних стратегій у формуванні толерантності як своєї духовної установи студентської молоді обумовлена потребами практики, насамперед, потребами утвердження організованого способу життя, де різноманітні народи, етноси, нації, люди різного достатку й релігійної належності, політичних переконань тощо могли б спокійно і врівноважено спілкуватись і співпрацювати одне з одним, будувати свій дім, формувати культуру, виховувати дітей, тобто жити нормальним людським життям без зіткнень і конфліктів. Забезпечення такого способу життя залежить від політичної, економічної, культурної еліти нації. А оскільки її склад формується переважно із спеціалістів з вищою освітою, подібний спосіб життя значною мірою залежить від сьогоденного студентства. Їх лідерська функція в майбутньому вже сьогодні має формуватись і визрівати на міцному фундаменті розуміння одне одного, взаємоповаги, терпимості, співпраці. Саме тому, формування толерантності як центральної опори духовного фундаменту особистості, як однієї з її головних світоглядно-культурних установок є завданням актуальним, невідкладним і практично значущим.

Актуальність цього завдання зростає й в процесі інтенсифікації міжнародних комунікацій, зокрема, завдяки Інтернету, іншим системам передачі інформації та зв'язку. Світ поступово, але все більш глибоко розуміє власний внутрішній зв'язок народів і культур, їх залежність одне від одного. Інформаційна революція створює для цього об'єктивні передумови. Й тут, як ніколи, актуалізується потреба у толерантному сприйнятті відмінностей, притаманних різним народам, сприйняття їх у власній ідентичності, налагодження плідного діалогу і співпраці. Мова постає вагомим чинником такого розуміння. Вивчення мовних стратегій, їх ролі у формуванні толерантного способу життя є проблемою, на яку має бути спрямований навчально-виховний процес вищої школи.

Не можна не враховувати й потреби у формуванні толерантності людей мовними засобами, продиктованої міграційними процесами. Переміщення населення через кордон тих чи інших територій у межах однієї країни або з однієї країни в іншу із зміною назавжди чи на тривалий час постійного місця проживання сягає нині десятків, а може й сотень тисяч особистостей. Нерідко цей процес набуває характеристик, пов'язаних з стихійністю, нераціональним переселенням, неорганізованістю тощо. Стосунки між людьми в районах переселення стають вкрай суперечливими, а в ряді випадків – конфліктними. Не знаючи мови, не розуміючи одне одного, люди можуть увійти в ситуацію прямого зіткнення, наслідком якого є людські жертви, руйнація матеріальних цінностей, знищення духовності. Виховання толерантності, особливо, засобами мовних стратегій постає як своєрідний протектор загрози зіткнення мігрантів з корінним населенням держави, як чинник врегулювання ситуації, забезпечення врівноваженого спілкування людей в ареалах спільного проживання, налагодження між ними плідного співробітництва. Дослідження особливостей цього процесу є завданням актуальним і невідкладним.

Нарешті, актуальність дослідження цієї теми обумовлена зростанням вимог людини до свого духовного вигляду, усвідомлення власної самоцінності, яка потребує відкритого й неупередженого спілкування з такими ж самоцінними особистостями. Засобом такого спілкування є мова та характер, за яким воно здійснюється, і де толерантність є характеристикою духовного вигляду особистості, її поведінки, стилю життя у самому широкому розумінні цього слова. Оволодіння іноземною мовою розкриває людині „інший” світ, формує неупереджене ставлення до нього, забезпечує розуміння й повагу. На шляху організації цього процесу є ряд історичних і соціальних ритвин, що потребують вивчення й упередження. Аналіз мовних стратегій як чинника формування толерантності студентської молоді постає як проблема невідкладна, нагальна і практично значуща.

Слід зазначити, що проблема толерантності відноситься до традиційно філософсько-педагогічних. З різною мірою охоплення та глибини її торкались такі відомі теоретики, як Платон і Аристотель, Августин та Тертуліан, Дж. Локк, Вольтер, Д. Дідро, М. Монтень та Е. Роттердамський. Певною мірою вона присутня в ідеї „загального миру” І. Канта. Ще більш рельєфно ця тема прослідковується в роботах В. Дільтея, М. Хайдеггера, К. Ясперса. Певний внесок в розробку проблеми толерантності зробила і російська філософія XIX-XX ст. (Н.О. Бердяєв, С.І. Булгаков, В.С. Соловйов, П.А. Флоренський, С.Л. Франк). Ці ідеї зазнали свого розвитку в таких філософських напрямках, як конструктивізм й постмодернізм.

Ряд аспектів досліджуваної проблеми розглядалися в українській філософсько-педагогічній думці Г.С. Сковородою, М.І. Пироговим, К.Д. Ушинським, І.В. Барвінським, І.Г. Верхритським, Д.С. Лепким, Ю.А. Яворським; у російській – Д.І. Писарєвим, Л.М. Толстим.

Проблема толерантності як характеристики духовного світу й характеру сучасної молоді досліджувалась також сучасними вітчизняними філософами та педагогами. В роботах таких науковців, як В.П. Андрущенко, І.Д. Бех, Г.О. Балл, В.І. Бондар, О.В. Глузман, І.Д. Зверєва, Л.І. Кондрашова, В.Г. Кремень, Г.М. Лактіонова, В.С. Лутай, Л.І. Міщик, В.О. Огнев'юк, О.М. Пехота, О.Г. Романовський, В.А. Семіченко, М.І. Сметанський, С.О. Сисоєва, М.Д. Ярмаченко, зокрема, підкреслюється суперечливість цього феномену як об'єкта педагогічного пізнання і дії, складність виховання толерантності й різноманітність засобів, що могли б бути залученими для її розв'язання.

Не зважаючи на досить представницький пласт науково-педагогічної літератури, проблему толерантності не можна вважати остаточно вичерпаною. Існує низка питань, що потребують невідкладної відповіді. До першої з них, зокрема, відносяться суть і головний зміст поняття „толерантність”, історична еволюція поняття „толерантність” в педагогічній теорії та практиці, специфіка толерантності як елемент світогляду і культури. Другу групу невизначених питань складають основні фактори формування толерантності такої категорії молоді, як студенти. До третьої умовно виокремленої групи відносяться питання значення мовних стратегій у формуванні толерантності студентів, а

також аналіз обставин, що забезпечують інтенсифікацію мовних стратегій як засіб підвищення їх ефективності у формуванні толерантності студентів. Враховуючи недостатньо повне висвітлення цієї проблематики у науковій педагогічній теорії і практиці, темою дослідження обрано **"Мова як чинник формування толерантності студентської молоді в глобалізованому суспільстві"**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження проведено в межах тематичного плану НДР кафедри соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова за напрямом «Проблеми гуманітарних наук» (Протокол № 5 від 22 грудня 2005 р.). Тему дослідження затверджено вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (протокол № 8 від 27 лютого 2007 року) й узгоджено у Раді з координації наукових досліджень в галузі педагогіки та психології в Україні (протокол № 2 від 26 лютого 2008 року).

Мета дослідження полягає в уточненні педагогічного змісту поняття толерантності та теоретичного обґрунтування специфіки її формування у студентської молоді засобами мовних стратегій.

Досягнення поставленої мети потребує вирішення таких **наукових завдань**:

- уточнити філософський та педагогічний зміст поняття толерантність;
- визначити місце і роль поняття толерантності в структурі пріоритетів сучасної студентської молоді;
- вивчити дієвості основних чинників (та їх взаємодії) формування толерантності у студентів, дослідити місце і роль в цьому процесі мовних стратегій;
- проаналізувати новітні мовні стратегії як чинники активізації процесу формування толерантності студентів.

Об'єктом дослідження є толерантність як цінність сучасної освіти.

Предмет дослідження – проблеми формування толерантності засобами мовних стратегій у студентському середовищі.

Методи дослідження. Методологічну базу дисертаційного дослідження становить системний підхід, який спирається на принципи об'єктивності та цілісності, аналітико-синтетичний та індуктивно-дедуктивний методи; історико-філософський аналіз, у відповідності до якого відслідковуються підходи до розгляду толерантності як духовно-морального феномена. Компаративний метод, що ґрунтується на порівняльному аналізі концепцій, дає змогу визначити сутність та значення толерантності в структурі духовного світу студентської молоді у порівнянні з іншими пріоритетами.

Емпіричну базу дослідження склали результати соціологічних досліджень, проведених безпосередньо нами в період з 2002 р. по 2006 р. на базі Національного технічного університету (КП), а також вторинний аналіз результатів соціологічних досліджень, що проводились в Україні, зокрема, в Інституті соціології НАН України у 2005 та 2006 рр. Були використані кількісні

та якісні методи збирання та оброблення соціологічної інформації: опитування (анкетування, інтерв'ювання), контент-аналіз документів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що вперше у вітчизняній історико-педагогічній науці узагальнено основні тлумачення поняття толерантності; визначено місце і роль толерантності в структурі пріоритетів сучасної студентської молоді; доведено, що толерантність є характеристика способу і стилю світогляду та життєдіяльності людини, своєрідною світоглядно-культурною установкою, зміст якої охоплює собою здатність особистості терпеливо сприймати не співпадаючі з власними поглядами та стилем життя висловлювання думок, позицій та поведінку інших людей, здатність до спілкування з ними, витримувати несприятливі впливи, знаходження компромісної позиції, налагодження співпраці; доведено, що в умовах глобалізації, інформаційної революції, активізації міграційних процесів, розгортання демократичних процесів та інтенсифікації спілкування людей у відкритому суспільстві формування такої характеристики є необхідною умовою підготовки людини до життя; без такої здатності соціальні суперечки можуть розростатись до рівня конфлікту й вирішуватись далеко не демократичним чином; з'ясовано, що особливе значення формування толерантності має для молоді та студентів, життєдіяльність яких характеризується високим рівнем мобільності, міжкультурних контактів і комунікацій, міжнародних зв'язків та стосунків; подальший розвиток отримало обґрунтування, що серед основних чинників формування толерантності студентської молоді (культурні зв'язки, академічна мобільність, активізація інформаційного обміну та міграційні процеси), що були проаналізовані раніше, особливе значення належить мовним стратегіям – особливим навчальним технологіям, що забезпечують володіння іноземними мовами, а на цій основі забезпечують розуміння студентами з різних країн світу одне одного, виховують повагу, формують таку рису характеру (чи світогляду) як толерантність; обґрунтовано, що толерантне сприйняття людини безпосередньо залежить від розуміння, пізнання нею особливостей культури, характерних рис особистості, традицій, на яких вона сформована і через знання мови забезпечує зближення, безпосереднє спілкування людей та їх співробітництво.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження. Результати проведеного дисертаційного дослідження можуть бути використані у подальшій теоретичній розробці проблем формування високих моральних і світоглядних характеристик молоді та студентів, їх духовної культури. Розкриття в дисертації специфіки феномена толерантності як елемента гуманітарної культури, що базується на загальнолюдських пріоритетах та цінностях, визначає параметри застосування цього поняття як у сфері теоретичного, зокрема, гуманітарного знання, так і в галузях практичної діяльності – культуротворчій, політичній, педагогічній, філософсько-освітній, виховній тощо. Висунуті та обґрунтовані в дисертаційному дослідженні ідеї і положення можуть бути використані не тільки в межах філософського знання, а всією системою сучасного науково-теоретичного пізнання – в галузях культурології, педагогіки, виховної роботи, а також у спецкурсах з проблем

культури, педагогіки, філософської антропології, нормативних курсах філософії тощо.

Результати дослідження впроваджено у Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова (довідка № 07-10/269 від 11.02.2008 р.), Інституті вищої освіти АПН України (довідка № 65/1 від 27.02.2008 р.), Республіканському вищому навчальному закладі «Кримський гуманітарний університет» (довідка № 8 від 15.02.2008 р.), Переяслов–Хмельницькому державному педагогічному університеті імені Григорія Сковороди (довідка № 209/1 від 24.03.2008 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації оприлюднювалися на наукових конференціях, семінарах: Міжнародній науково-практичній конференції „Науково-методичні засади управління якістю освіти в педагогічних вищих навчальних закладах” (Київ, 2007); Міжнародному науково-практичному семінарі "Інноваційна освіта для XXI століття" (Івано-Франківськ, 2007); Всеукраїнській науково-практичній конференції „Викладач і студент: перспективи професійного зростання” (Черкаси, 2007); Всеукраїнському науковому семінарі "Лівобережна Україна у Всеукраїнському філософсько-культурному вимірі" (Київ, 2007); обговорювалися на науково-методологічних семінарах та засіданнях кафедри соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (2006, 2007 рр.).

Публікації. Основний зміст дисертації відображено у п'яті одноосібних статтях, опублікованих у провідних фахових наукових виданнях, затверджених ВАК України.

Структура дисертації. Дисертація складається із вступу, чотирьох розділів, висновків та списку використаних джерел, що включає в себе 260 джерел українською, російською та англійською мовами.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено об'єкт, предмет дослідження, його мету та завдання, охарактеризовано методи дослідження, розкрито наукову новизну і практичне значення, а також наведено дані про апробацію дослідження, публікації та структуру дисертації.

У першому розділі „**Теоретико-методологічні проблеми дослідження проблеми толерантності як світоглядно-культурної установки студентської молоді**” аналізуються основні підходи та точки зору щодо поняття „толерантність”. Узагальнюючи культурологічні дослідження останніх років, зроблено висновок, що толерантність – це визнання за людиною, політичними, релігійними, культурними об'єднаннями, етнічними спільнотами права на власне розуміння істини, на власну правду, життєву позицію, політичні світоглядні цінності й самобутність. Толерантність означає поважання, сприйняття та розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, форм самовираження та самовиявлення людської особистості. Формуванню толерантності сприяють знання, відкритість, спілкування та свобода думки, совісті і переконань. Толерантність – це єдність у різноманітті.

Це не тільки моральний обов'язок, а й політична та правова потреба. Толерантність – це те, що уможлиблює досягнення миру, сприяє переходу від культури війни до культури миру. Толерантність – це не поблажливість чи потурання, це, передусім, активна позиція, що формується на основі визнання універсальних прав та основних свобод людини. Толерантність у жодному разі не може бути виправданням посягання на ці основні цінності. Толерантність повинна виявляти кожна людина, групи людей та держави.

Толерантність – це обов'язок сприяти утвердженню прав людини, плюралізму (в тому числі культурного плюралізму), демократії та правопорядку. Толерантність – це поняття, що означає відмову від догматизму і абсолютизму, утвердження норм, закріплених у міжнародно-правових актах у галузі прав людини. Вона є категорією світоглядної свідомості, котра здатна здійснювати рефлексію над своїми власними засадами. Стосовно поважання прав людини виявлення толерантності не означає терпимого ставлення до соціальної несправедливості, відмови від своїх або прийняття чужих переконань. Це означає, що кожен може дотримуватись своїх переконань і визнає таке саме право за іншими. Це означає визнання того, що люди з природи своєї відрізняються зовнішнім виглядом, становищем, мовою, поведінкою і мають право жити в мирі та зберігати свою індивідуальність. Це також означає, що погляди однієї людини не можуть бути нав'язані іншим.

Таким чином, толерантність у контексті означеного вище є певним особистісним, суспільне визнаним концептом, який передбачає не просто певні засоби досягнення визначеної мети, а передусім цілком конкретну технологію побудови взаємовідносин між різними їх суб'єктами. Вона є, образно кажучи, своєрідним лакмусовим папірцем, що дає змогу визначити рівень суспільної зрілості, культури соціальних агентів – учасників цієї комунікації (взаємовідносин), їхньої готовності до спільного пошуку підґрунтя, шляхів до співпраці, злагоди і миру.

Загальний зміст поняття толерантності не виключає того, що в різних мовах у залежності від історичного досвіду народів воно має різні значеннєві відтінки. В англійській мові толерантність – "готовність і здатність без протесту сприймати особистість чи річ", у французькій – "повагу свободи іншого, його способу мислення, поведінки, політичних і релігійних поглядів". У китайській мові бути толерантним значить "дозволяти, виявляти великодушність по відношенню до інших". В арабській толерантність – "прощення, полегкість, м'якість, поблажливість, жаль, прихильність, терпіння... налаштованість по відношенню до інших", у перській – "терпіння, терпимість, витривалість, готовність до примирення". В українській мові існують два слова з подібним значенням – толерантність і терпимість. Термін "толерантність" звичайно використовується в медицині й у гуманітарних науках, означаючи відсутність чи ослаблення реагування на певний несприятливий фактор у результаті зниження чутливості до його впливу. А слово "терпимість", більш знайоме і звичне, уживане в повсякденній мові, означає "здатність, уміння терпіти, миритися з чужою думкою, бути поблажливим до вчинків інших людей". Слово "терпимість" часто асоціюється з пасивним прийняттям навколишньої

реальності, непотівленням, здатністю "підставити другу щоку". Толерантні установки, навпроти, виявляють себе активною життєвою позицією, що припускає захист прав будь-якої людини і відношення до проявів нетерпимості як до неприпустимого.

В етичному плані концепція толерантності виходить з гуманістичних напрямів, у яких підкреслюється вічна цінність гідності і чеснот людини, у тому числі чеснот (розмаїтості ознак), які відрізняють одну людину від іншої, які підтримують багатство індивідуальних варіацій єдиного людського виду. Якщо розмаїтість людей, культур і народів виступає, як про це згадували ще гуманісти італійського Відродження, як цінність і гідність культури, то толерантність, яка представляє собою норму цивілізованого компромісу між конкуруючими культурами і готовність до прийняття інших логік і поглядів, виступає як умова збереження розмаїтості, свого роду історичного права на відмінність, несхожість, як писав у свій час Платон, „іншість”. У політичному плані толерантність інтерпретується як готовність влади допускати інакомислення в суспільстві і навіть у своїх рядах, дозволяти в рамках конституції діяльність опозиції, здатність гідно визнати свою поразку в політичній боротьбі, приймати політичний плюралізм як прояв розмаїтості в державі. Психологічний зміст толерантності найбільше повно відбитий в англо-російському психологічному словнику: надбана стійкість; стійкість до невизначеності; етнічна стійкість; межа стійкості, витривалості людини; стійкість до стресу; стійкість до конфлікту; стійкість до поведінкових відхилень. В рамках соціологічної парадигми толерантності можна виділити три основних предмети дослідження: по-перше, толерантність можна розглядати як систему цінностей, яка входить у структуру суспільної свідомості. У зв'язку з цим можливий аналіз державної доктрини в цій сфері, основних типів суспільної свідомості, свідомості різних соціальних груп, шарів населення і т.д. У цьому випадку об'єктом дослідження будуть виступати проблеми розробки теоретично обґрунтованих показників стратифікації суспільної свідомості, побудова різних його типів, аналіз впливу на кожен тип ідеологічних і соціально-економічних факторів і вплив визначеного типу свідомості на соціальні процеси й особливості поведінки людей.

В дисертації аналізуються також такі сфери локалізації толерантності, як гендерна толерантність, вікова толерантність, освітня толерантність, міжнаціональна толерантність, расова толерантність, релігійна толерантність, політична толерантність тощо. У такий спосіб "присутність–і–доступність–світу–для–кожного" є принциповою особливістю змісту сфери "між" (М. Бубер). Сфера "між" виражає інтерсуб'єктивність як зв'язок одного суб'єкта з іншим суб'єктом. З цього погляду, толерантні відносини визначаються як організовані суб'єктом врівноважуючі один одного соціокультурні процеси, що мають статус соціальної технології.

У другому розділі „**Основні чинники формування толерантності студентської молоді**” аналізується вплив різноманітних чинників на формування толерантності. Ми поділяємо їх на зовнішні та внутрішні чинники, більшою мірою увагу приділяємо першим з них. Серед зовнішніх чинників

найбільш дієвими є глобалізація, інформаційна революція, міграційні процеси, інтенсифікація міжнародних зв'язків, культурних обмінів, протидія міжнародному тероризму, міжнародні рухи за демократію, екобезпечний розвиток людства тощо. *Глобалізація* розглядається як розширення і поглиблення соціальних зв'язків і інститутів у просторі і часі. Глобалізація формує нову еру взаємодії між націями, економічними та політичними системами та між людьми. Вона зменшує важливість кордонів, які стають більш відкритими для міжнародних обмінів і контактів, митні тарифи знижуються. Окрім того, глобалізація значно розширює культурно-інформаційні контакти між народами і державами, впливає на управління, виробництво, ринок праці, політичні утворення, інші суспільні інституції і процеси Світоустрій замкнутих національних держав поволі поступається місцем світоустрій глобального співтовариства відкритих одна одній націй. Разом з тим, кожен регіон намагається зберегти власну ідентичність, а тому вимагає до себе толерантного ставлення і розуміння. Без толерантності втрачаються здобутки, які несе в собі глобалізація. Глобалізація формує потребу в толерантності і відтворює її на міжнародному рівні. До такого ж результату приводять міграційні хвилі, інформаційні потоки, економічна і політична взаємозалежність. Епоха глобалізації змінює спосіб життя людини і водночас ставить до неї нові вимоги з точки зору її внутрішнього розвитку. Фактично вона покличе до життя новий тип особистості – толерантної, відкритої до демократичного спілкування і розвитку як в національному, так і міжнародному вимірі; особистості, яка цінує й розвиває своє і разом з тим щедро ділиться з іншими, яка не приймає насильства, потворних ідеологій; яка понад усе ставить і цінує й прагне реалізувати у всіх сферах своє життєдіяльності людські фундаментальні цінності як незаперечну істину. Хоча безумовно така особистість не з'явиться автоматично. До нового соціального статусу та ролі в світі її треба готувати, відшліфовуючи прогресивні якості та знімаючи суперечливі риси носія масової культури, догматичних стереотипів техногенної цивілізації, що нашаровуються на неї глобалізацією. Слід пам'ятати, що глобалізація – це не тільки тенденції до єдності світу, а й до загострення звичайної конкуренції між державами, націями, всепланетарне охоплення конкуренцією всіх сфер діяльності людини і суспільства. Нажаль, надії на гармонічну планетарну конвергенцію, з якими споконвічно пов'язували глобалізацію, не виправдали себе. Не стали не відійшли в минуле ні міждержавні конфлікти, ні зіткнення на етнічному і релігійному ґрунті. Не подолано й нерівномірність розвитку країн і регіонів. Більш того, розрив між розвинутими країнами і країнами, що розвиваються, продовжує збільшуватись, що перетворилось на загрозливу проблему, що зачіпає інтереси всього людства. Саме тому в епоху глобалізації надзвичайно актуально, щоб підрастаюче покоління розуміло необхідність збереження етнічної і культурної ідентичності, без чого просто не можливо їх нормальне психологічне самопочуття. Лише людина, що має позитивну етнокультурну ідентичність, здатна до етнічної толерантності, до життя в сучасному, все більш глобалізованому світі. Саме толерантність, що означає повагу, прийняття і

правильне розуміння всієї багатоманітності культур, форм самовираження і прояву людської індивідуальності, робить можливим досягнення миру. Вона охоплює цінності, погляди й типи поведінки, які відображають і надихають на соціальну взаємодію та співробітництво на основі принципів свободи, справедливості й солідарності, які заперечують насильство й спрямовані на подолання конфліктів через усунення їхніх причин, з тим, щоб розв'язати проблеми за допомогою діалогу й переговорів, і які гарантують можливість повною мірою користуватися всіма правами і засобами, щоб брати участь у процесі розвитку свого суспільства.

Не менш важливим чинником формування толерантності постає *активізація інформаційних, міграційних процесів, комунікативних зв'язків*. Зростання міграційних потоків, процесів масового переміщення людей із країни в країну в якості іммігрантів, туристів, студентів, біженців, трудових мігрантів безпосередньо пов'язано з розвитком та доступністю транспортних й комунікаційних можливостей, відкритістю кордонів тощо. Переміщується головним чином працездатне населення, яке незважаючи на жорсткі обмеження введені країнами розвиненої демократії, з року в рік стає дедалі активніше. Й хоча жодна з країн не вшановує іммігрантів з бідних країн, знедолені всього світу все більше спрямовуються в регіони з більш високим життєвим рівнем. В результаті за рахунок дешевої робочої сили в Західній Європі і США створюються анклави бідного населення – острова третього світу серед в вищій мірі індустріалізованого суспільства, які виявляються потенційними зонами злочинності. Тому цілком зрозуміло, чому корінне населення не завжди зустрічає мігрантів толерантно. Більш того останні дуже часто стикаються з проблемами нетерпимості, несприйняття, обмеження прав мігрантів аж до прямого витіснення. При цьому слід підкреслити, що з подібними проблемами переважно стикається некваліфікована робоча сила, а загальносвітова професійна еліта навпаки відрізняється високою мобільністю на ринку праці, високою заробітною платнею і неабиякими соціальними можливостями. Оскільки глобалізація – явище суперечливе, яке має позитивні і негативні сторони, ми стикаємось із неоднозначною реакцією населення на її прояви, у даному випадку – на процеси міграції певних соціальних груп. Доведено, що глобалізація – процес об'єктивний, що підготовлений усім ходом людської історії, а відтак – незворотний. Штучні перепони, спрямовані на припинення міграційних процесів, навряд чи спрацюють. Тому на рівні окремих держав та міжнародних організацій слід створювати умови, щоб міграційні процеси набували цивілізовані рамки, мігранти не ставали джерелом напруженості, загрозою стабільності в тієї чи іншої країні. За таких умов прояви нетерпимості ставатимуть рідшими, а толерантність буде нормою життя. З іншого боку реальна можливість населення за власним бажанням покидати межі свої країни з метою заробітку чи туризму є важливим чинником у формуванні толерантності. Власний досвід відвідування інших країн формує толерантні установки значно більше ніж, традиційні інститути соціалізації особистості – родина, освіта, ЗМІ, безумовно за умов, якщо трудові мігранти або туристи не стикались з крайніми проявами нетерпимості – фізичним насильством чи

тероризмом. Активізація інформаційних потоків та комунікативних зв'язків в епоху глобалізації сприяє формуванню толерантності навіть з меншими витратами ніж міграційні процеси. Використання супутникового зв'язку, Інтернету, мобільного зв'язку зробило світ набагато тіснішим. Це означає, що велика кількість людей отримує доступ до інформації про унікальність інших країн і культур та розширює можливості міжнаціонального спілкування на різних рівнях, у різних сферах – науковій, навчальній, виробничо-професійній, міжособистісній тощо. Збільшення форм і засобів комунікації є об'єктивною реальністю сьогодення через процеси інформатизації, економічного, науково-технічного і культурного співробітництва країни в цілому, підприємств, організацій, окремих сімей та людей. Серед характерних параметрів цих процесів можна виокремити пошук, знаходження і пробку інформації в мережі Internet, в спеціальній літературі, при вивченні мови інших народів; сприйняття культури через мистецтво, літературу, музику; індивідуальне і колективне спілкування; використання засобів масової інформації, перш за все телебачення.

Таким чином, постійне зростання числа міжкультурних контактів, розвиток міжнародного співробітництва в усіх сферах суспільного життя, виникнення великої кількості проблем, вирішення яких вимагає спільних зусиль з боку всієї світової спільноти створює нові і нові приводи для *міжкультурної комунікації*. Хоча проблема міжкультурної комунікації складна і багатогранна, в основі її лежить той звичайний факт, що людям в процесі спільної діяльності необхідно спілкуватись, або прямо, або через комунікаційні технічні засоби. Отже, головним в процесі комунікації між людьми є людський фактор. В умовах сучасних досягнень науки і техніки засоби комунікації все більше адаптують до потреб людей, хоча ще зовсім недавно людям приходилось адаптуватися до можливостей техніки. Психологи стверджують, що для будь-якого спілкування, а особливо для міжкультурного і міжмовного, дуже важливе постійне виконання та підтримання так званої тріади трьох “Т”: терпіння, терпимість, толерантність. Адже прийняття і розуміння іншої людини, терпимість до думки опонента, прагнення зрозуміти його – важливі передумови продуктивності діалогу представників навіть однієї соціальної і культурної групи. Коли мова йде про міжкультурну комунікацію, вимоги до комунікантів збільшуються. Для ефективної міжкультурної комунікації, на думку німецького вченого А. Томаса, необхідні готовність визнавати і цінувати культурні особливості, взаємоповага, солідарність, сенсибилизация (збільшення чуттєвості) по відношенню до спільних базових цінностей, нормам і культурної подібності, усвідомлення можливостей взаємодоповнення і взаємозбагачення, а також накопичення пізнавального і діяльнісного міжкультурного досвіду. За можливістю мають усуватись міжкультурні дефіцити, інтенції домінування і переваги, забобони і деструктивні національні і культурні стереотипізації, ворожість до іноземців і страх перед інокультурними.

Суттєвим чинником формування толерантності є *академічна мобільність*, яка передбачає вільне пересування студентів і викладачів між вищими навчальними закладами та державами, являє собою також суттєвий

фактор глобалізації. Більш того, глобалізація заохочує ці міграційні потоки й буде гарантувати їх подальше зростання. Оскільки академічні системи стають все більш схожими, академічні ступені отримують все більше визнання у світовому масштабі, а правила імміграції орієнтуються на залучення передусім висококваліфікованих людей, університети набувають все більше можливостей для використання праць найталановитіших фахівців у світі. Сьогодні, близько 80% студентів-іноземців, які навчаються у світових наукових і освітніх центрах, є вихідцями з країн, що розвиваються. Більшість з них прагнуть отримати ступінь магістра, докторський чи професійний ступінь. Багато з них не повертаються на батьківщину й залишаються працювати в країнах Західної Європи і Північної Америки. Студенти з промислово розвинутих країн, що навчаються за кордоном, як правило не зорієнтовані на отримання високого освітнього ступеня. Вони найчастіше проводять певний час у країні з метою розширення свого кругозору, вивчення мови або отримання знань, які не могли здобути вдома. Ці студенти не лише проходять навчання за певними галузями підготовки, але й сприймають норми і цінності тих академічних систем, де вони навчались, й відповідно – культуру народів й країн. Й перші й другі через канали академічної мобільності сприяють розширенню культурно-інформаційних контактів між народами і державами. За роки незалежності України вищі навчальні заклади отримали право формувати і здійснювати програми обміну студентів та персоналу при національних і зарубіжних університетах. Цілком можливим стало навчання за кордоном як за системою грантів, так і за індивідуальними програмами. Зокрема, понад 10 тис. українських громадян навчаються за кордоном у рамках міжуніверситетських, міждержавних програм з 64 державами. Кожен рік українські викладачі та студенти беруть участь у міжнародних програмах з наукового обміну, читання лекцій, здійснення наукових проектів і перепідготовки. Але в системі вищої освіти є проблеми, які перешкоджають підвищенню мобільності українських студентів. Серед інших перешкод важливою є слабка підготовка з іноземних мов у середній та вищій школі, візовий режим, різниця в рівні життя населення України та Європи, а також невідповідність освітніх стандартів держав, освітніх співтовариств, окремих університетів. Головною перешкодою для масового залучення українських освітян до академічної мобільності залишаються поки-що суб'єктивні проблеми, пов'язані з недостатньою мовною підготовкою. Проте українські студенти набагато успішніше, ніж їх старші наставники, опановують латинь ХХІ століття – англійську мову, яка сьогодні розцінюється як один з факторів глобалізації. За сучасних умов використання англійської складає основу передання знань і навчання. Це мова майже усіх наукових журналів, веб-сайтів Інтернет, що присвячені науці й освіті, а головне – більшості академічних програм в усьому світі.

Отже, якісна мовна підготовка українських студентів є запорукою їх академічної мобільності, й не лише її. Опановуючи іноземну мову, людина окрім комунікативних навичок здобуває міжкультурну компетенцію, яка в даному випадку містить у собі пізнання цінностей культури країни мови, що вивчається, оволодіння новим культурним простором. Набута студентами

міжкультурна компетенція під час вивчення іноземної мови є складовою толерантного ставлення до представників інших культур і народів. Хоча безумовно вивчення іноземної мови в умовах позамовного і культурного простору іноді призводить не просто до комунікативного нерозуміння у спілкуванні з іноземцями, але й до конфліктних ситуацій. Тому набагато ефективніше для формування як лінгвістичних, так й для соціальних навичок, коли міжкультурна компетенція, набута при вивченні іноземної мови, підкріплюється досвідом міжкультурної взаємодії.

Дослідження досвіду *міжкультурної взаємодії*, проведені серед чинних і колишніх учасників міжнародних освітніх програм, демонструють, що попередній досвід міжкультурної взаємодії позитивно впливає на установки і поведінку в ситуаціях нових контактів з представниками іншої країни і культури. Зокрема, студенти-учасники міжнародних освітніх програм більш орієнтовані на суб'єкт-суб'єктну взаємодію з іноземцями. При цьому досвід міжкультурної взаємодії провокує переоцінку минулого досвіду особистості, тобто перетворює “картину світу” суб'єктів взаємодії, організуючи її як більш гнучку, багатообразну, таку, що створює можливості для прояву суб'єктивної активності. Під час участі у міжнародних освітніх програмах студенти отримують велику кількість суб'єктивно значущої інформації відносно країни візиту, її культурних, географічних та інших особливостей. В результаті стереотипи відносно представників іншої культури стають більш позитивними і гнучкими. Якщо порівнювати студентів, що брали участь в подібних програмах, з точки зору рівня толерантності, то їх показники виявляються набагато вище аналогічних показників у тих їх ровесників, які були ізольовані від взаємодії з іншими культурами. Навіть ті юнаки і дівчата, які виїжджали з країни як туристи і не були ґрунтовно підготовлені до контакту з іншою культурою, повертаючись на батьківщину, демонстрували більш толерантне відношення до іноземців. Водночас у деяких студентів, які з тих чи інших причин уникли контактів з представниками інших країн, спостерігались ознаки не лише ксенофобії, але й етноцентризму.

В третьому розділі „**Роль і значення мовних стратегій у формуванні толерантності студентів**” підкреслюється, що виняткове у формування толерантності значення належить мовним стратегіям – особливим навчальним технологіям, що забезпечують володіння іноземними мовами, а відтак розуміння студентами з різних країн світу одне одного, виховують повагу, формують таку рису світогляду, як толерантність. Толерантне сприйняття людини безпосередньо залежить від її розуміння, пізнання особливостей її культури, характерних рис особистості, традицій, на яких вона сформована. Без знання мови забезпечити все це не лише важко, але й у повному обсязі неможливо. За посередництвом перекладу (чи перекладача) можна досягти тільки поверхового розуміння. Глибинні ж пласти особистості залишаються за межами осягнення. У дослідженні, що ми виходимо з того, мова, і тільки мова – той єдиний засіб, що зближує людей, забезпечує їх безпосереднє спілкування та співробітництво. З року в рік розширюються міжнародні зв'язки України й іноземна мова виявляється реально необхідною в різних сферах діяльності

людини. Вона стає дієвим фактором соціально-економічного, науково-технічного і загально-культурного прогресу суспільства. Донедавна головним завданням вищої освіти було оволодіння студентами спілкуванням іноземною мовою, що передбачало досягнення ними мінімально достатнього рівня комунікативної компетенції. Але курс на гуманізацію освіти зумовив відмову від вузьких прагматичних цілей вивчення іноземної мови. У сучасних вітчизняних концепціях навчання іноземна мова розглядається як відображення культури українського народу – як оволодіння іншомовною культурою і як засвоєння світових духовних цінностей. А наявне соціальне замовлення передбачає не тільки формування у студентів, що вивчають іноземну мову, необхідних іншомовних навичок і вмінь, але й ознайомлення через мову з культурою певної країни, її традиціями, історією та сучасністю. Отже, сучасні мовні стратегії мають бути спрямовані насамперед на реалізацію остаточних цілей вивчення іноземних мов, а саме – на навчання спілкуванню, а відтак і формуванню толерантності студентів. Адже без прищеплювання сучасним студентам норм адекватної мовної поведінки неможливо підготувати їх до іншомовного спілкування і сформувати належні комунікативні здатності. Університети України все більше налагоджують партнерські зв'язки з європейськими університетами. Вони спільно розробляють нові курси і видають випускникам спільні дипломи. Існують спільні проекти університетів-партнерів, які мають на меті здобуття студентами України подвійних освітніх ступенів. Різні університети запроваджують використання іноземної мови як мови викладання окремих дисциплін. В усіх випадках викладачі відзначають зростання мотивації студентів до вивчення іноземної мови, що допомагає їм вдосконалювати їх професійні вміння. Нині мова загалом виявляється епіцентром різних інтересів індивіда завдяки тому, що мовне питання практично віддзеркалює і концентрує в собі взаємодію, суперництво, а часто й боротьбу різних етносоціальних, етнокультурних, етномовних, етноконфесійних груп, прошарків соціуму за власну ідентичність, право на своє бачення світу, переваги власних цінностей та інтерпретацію явищ навколишньої дійсності. В пріоритетах державної мовної політики, мовних стратегіях реалізується водночас боротьба політичних угруповань і лідерів за домінування і сфери впливу, як у межах своєї нації і держави, так і поза її межами, у зовнішньополітичних відносинах, на міжнародному рівні. Мовні стратегії під цим оглядом набувають потужного політичного, економічного і соціокультурного значення. Вони утверджуються як засіб чи механізм єднання народів, або ж як фактор їх протистояння чи конфлікту.

Концепція діалогу культур не нова для філософії. Її основні ідеї розроблялися і впроваджувалися багатьма зарубіжними і вітчизняними філософами. Так, екстраполюючи ідеї М. Бахтіна щодо міжособистісного діалогу на поняття культури, можна спробувати пізнати іншу, „чужу” культуру, її внутрішню суть або перейняти найкращі культурні надбання іншого народу лише діалогічно, шляхом спілкування з інокультурою. Тільки у спілкуванні, у взаємодії культури з інокультурою, в діалогічному взаємовідношенні розкривається цінність певної культури, як для інших культур, так і для самої

себе. Розгортання мовних стратегій у вищій школі обов'язково має передбачати діалог культур. Освіта в контексті культури повинна будуватися не як „підготовка до життя”, а як особливий період самого життя. Навчання має включати інтеграцію думок, відчуттів, волі у формі діалогу – співпереживання, співбесіди, обміну сенсами і цінностями тощо. Саме тому в концепціях сучасної педагогічної професійної освіти ідеї діалогу культур приділяється велика увага. Розгортання навчання на підґрунті діалогу здатне гуманізувати процес професійної освіти, узасадничити його на гуманітарних, загальнолюдських підставах. У цьому разі освітній процес постає як суб'єкт-суб'єктна взаємодія, як діалог, наслідком якого є розуміння, усвідомлення, співпереживання, відкриття світу; а педагогічна освіта – як процес професійного становлення педагога в культурі. В умовах впровадження мовних стратегій і поліетнічності освіти цей процес набуває полікультурного характеру. З огляду на це основними цілями розгортання мовних стратегій у дослідженні обґрунтовуються: глибоке і всебічне оволодіння культурою свого власного народу як обов'язкова умова інтеграції в інші культури; формування уявлень про розмаїття культур в світі й виховання позитивного ставлення до культурних розбіжностей, створення умов для інтеграції в культури інших народів; формування і розвиток умінь і навичок ефективної взаємодії з представниками різних культур; виховання в душі толерантності, терпимості, гуманного міжнаціонального спілкування.

Основною засадою досягнення зазначених цілей може слугувати діалог, який дозволяє сполучати в мисленні й діяльності людей різні культури, форми діяльності, поведінки, ціннісні орієнтації тощо. Водночас діалог – не тільки прийом засвоєння яких-небудь знань, але й чинник, що визначає суть і сенс переданої інформації. Діалог додає реальний практичний сенс взаємодії культур, стає постійно чинною підставою в цій взаємодії. У зв'язку з цим, мова є основним засобом спілкування, вираження думок. Відтак взаємозв'язок мови, культури й комунікації є природним і нерозривним. При тому мова – не просто дзеркало, яке відображає світ, а призма, через яку люди дивляться на світ і котра в кожній культурі своя. Тому навчаючи мові, можна і потрібно навчати культурі. Міжкультурний діалог, дискурсивне знайомство з поглядами інших культурних груп та їхнім світобаченням – це одне з найважливіших завдань XXI століття. Однак не всі філософи поділяють думку щодо необхідності розгортання саме діалогу культур. Мало того, навіть застерігають, що діалог культур неможливий! „Діалог – це означає мати спільну метамову”. Тобто спільна мова, тоді можна будувати діалог. Сама сократівська методика діалогу включає наявність спільної мови. Адже кожна культура має свої цінності. Можлива взаємодія, можлива імітація, запозичення, можливе й насильницьке придушення однієї культури іншою. Але не діалог! Бо взаємодія не потребує спільної мови. Це просто якісь елементи взаємодії. Ось у нас і плутають взаємодію з діалогом.

Четвертий розділ „Інтенсифікація мовних стратегій як засіб підвищення їх ефективності у формуванні толерантності студентів”

присвячено пошуку ефективних методик формування толерантного ставлення студентів до культури й народу, мова якого вивчається у процесі навчання іноземних мов. Суспільний запит сьогодення та курс України на євроінтеграцію додають їй нових аспектів, серед яких вирізняються своєю важливістю такі: знання іноземної мови (переважно англійської) є необхідною передумовою для входження освіти України до єдиного європейського та світового освітнього і наукового простору; мобільність громадян (студентів, фахівців тощо) на міжнародному інтелектуальному ринку та побудова Європейського простору вищої освіти можливі лише за умови вільного володіння міжнародною мовою спілкування, якою фактично стала англійська мова.

У сучасних умовах розвитку загальноєвропейської і глобальної взаємодії та інтеграції знання іноземних мов і їх викладання визначається як один з пріоритетних напрямів освітньої діяльності держав світу. Ініціативи представників європейських країн у виробленні єдиних стандартів щодо рівнів володіння іноземною мовою, висунуті ще в 1971 р., набули сьогодні певної завершеності у вигляді Загальноєвропейських рекомендацій з питань вивчення, викладання та оцінювання мови. Успішна реалізація цих рекомендацій на теренах освіти в Україні значною мірою залежить від рівня кваліфікації та професійної підготовки вчителя іноземної мови. А інноваційний характер процесу покращення якості спілкування між європейцями з різною мовою та культурним підґрунтям засвідчує необхідність реформування вітчизняної професійної підготовки вчителя іноземної мови у відповідності з загальноєвропейськими вимогами до мовної освіти. Аналіз стану проблеми формування у майбутнього вчителя іноземної мови поняття про стратегічну компетенцію дозволяє стверджувати, що в українській педагогічній літературі він є недостатнім хоча б з тієї причини, що широкий загальнотеоретиків і практиків у галузі мов лише нещодавно розпочав своє знайомство з структурою параметрів і категорій, які характеризують сучасний загальноєвропейський підхід до процесу вивчення, викладання та оцінювання мови та деталізують вимоги щодо здатності користуватися мовою в контексті міжкультурної комунікативної компетенції та щодо знань, умінь і навичок, необхідних для цього. Для вчителів іноземної мови у нашій країні проблема здійснення комунікативного підходу у навчанні іноземної мови є актуальною вже понад 20 років. Орієнтація професійної підготовки майбутнього вчителя іноземної мови на організацію особистісно і діяльнісно спрямованого опанування учнями іншомовним спілкуванням посилилася з виходом у 2001 р. нової програми з іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів, у якій необхідність формування в учнів міжкультурної комунікативної компетенції визначена як головна практична мета навчання іноземної мови. Структура комунікативної компетенції в новій шкільній програмі максимально наближена до Загальноєвропейських Рекомендацій з мовної освіти, і стратегічна компетенція відіграє в ній важливу роль поряд з дискурсивною, мовною та мовленнєвою, соціокультурною та соціолінгвістичною компетенціями. Мета і завдання навчання іноземних мов у нелінгвістичних вищих навчальних закладах

відповідно до державного стандарту освіти зумовлені тими функціями, які ця дисципліна виконує у загальній системі освіти. До них належать: практична функція, яка забезпечує формування комунікативної компетенції студентів (практичне володіння іноземною мовою в обсязі, необхідному для спілкування у побуті та професійній діяльності); загальноосвітня функція, що передбачає формування у студентів елементарної лінгвістичної компетенції, знайомство із культурою країни, мова якої вивчається (країнознавча компетенція), та професійної компетенції; виховна функція, спрямована на формування та розвиток у студентів системи етичних цінностей. Зростаюча потреба у спілкуванні та співпраці між країнами та народами з різними мовами та культурними традиціями, вимагає суттєвих змін у підході до викладання іноземних мов у середніх загальноосвітніх навчальних закладах. Стрімкі зміни, що відбуваються в українському суспільстві, осучаснення освітньої системи, досягнення в галузі теорії та практики навчання іноземних мов ставлять українську школу перед необхідністю оновлення змісту та методів навчання іноземних мов. Саме тому Міністерством освіти і науки України було прийнято рішення про створення нової програми з іноземних мов. Знання іноземних мов є важливою передумовою для особистих, культурних, професійних та економічних контактів молоді людини, формування толерантності як характеристики світогляду і типу поведінки особистості. Оновлення цілей та змісту навчання тягне за собою й оновлення освітніх технологій, що розглядають навчання іноземних мов як процес особистісного розвитку учня в контексті "діалогу культур". Окреслюючи нові цілі, зміст та методи навчання іноземної мови в загальноосвітніх навчальних закладах програма відповідає проекту українського стандарту з іноземних мов, та враховує європейський стандарт.

ВИСНОВКИ

На основі детального аналізу наукової літератури з проблеми дослідження уточнено поняття толерантність; доведено, що толерантність є характеристика способу і стилю світогляду та життєдіяльності людини, своєрідною світоглядно-культурною установкою, зміст якої охоплює собою здатність особистості терпеливо сприймати не співпадаючі з власними поглядами та стилем життя висловлювання думок, позицій та поведінку інших людей, здатність до спілкування з ними, витримувати несприятливі впливи, знаходження компромісної позиції, налагодження співпраці.

Доведено, що в умовах глобалізації, інформаційної революції, активізації міграційних процесів, розгортання демократичних процесів та інтенсифікації спілкування людей у відкритому суспільстві формування такої характеристики є необхідною умовою підготовки людини до життя; без такої здатності соціальні суперечки можуть розростатись до рівня конфлікту й вирішуватись далеко не демократичним чином. Особливе значення формування толерантності має для молоді та студентів, життєдіяльність яких характеризується високим рівнем мобільності, міжкультурних контактів і комунікацій, міжнародних зв'язків та стосунків.

Серед основних чинників формування толерантності студентської молоді (культурні зв'язки, академічна мобільність, активізація інформаційного обміну та міграційні процеси), особливе значення належить мовним стратегіям – особливим навчальним технологіям, що забезпечують володіння іноземними мовами, і на цій основі забезпечують розуміння студентами з різних країн світу одне одного, виховують повагу, формують таку рису характеру (чи світогляду), як толерантність.

Дослідження засвідчило, що у сучасних вітчизняних концепціях навчання іноземна мова розглядається як відображення культури українського народу, як оволодіння іншомовною культурою і як засвоєння світових духовних цінностей. А наявне соціальне замовлення передбачає не тільки формування у студентів, що вивчають іноземну мову, необхідних іншомовних навичок і вмінь, але й ознайомлення через мову з культурою певної країни, її традиціями, історією та сучасністю. Отже, сучасні мовні стратегії мають бути спрямовані насамперед на реалізацію остаточних цілей вивчення іноземних мов, а саме – на навчання спілкуванню, а відтак і формуванню толерантності студентів. Адже без прищеплювання сучасним студентам норм адекватної мовної поведінки неможливо підготувати їх до іншомовного спілкування і сформуванню належні комунікативні здатності.

Вивчення дієвості основних чинників формування толерантності дозволило встановити, що толерантне сприйняття людини безпосередньо залежить від її розуміння, пізнання особливостей її культури, характерних рис особистості, традицій, на яких вона сформована. Без знання мови забезпечити подібне не лише важко, але й у повному обсязі неможливо. За посередництвом перекладу (чи перекладача) можна досягти лише поверхневого розуміння. Глибинні ж пласти особистості залишаються за межами досягнення. Мова, і тільки мова виявляється тим єдиним засобом, що зближує людей, забезпечує безпосереднє спілкування людей та їх співробітництво.

Встановлено, що інноваційний характер процесу покращення якості спілкування між європейцями з різною мовою та культурним підґрунтям засвідчує необхідність реформування вітчизняної професійної підготовки вчителя іноземної мови у відповідності з загальноєвропейськими вимогами до мовної освіти. Аналіз стану вивчення проблеми формування у майбутнього вчителя іноземної мови поняття про стратегічну компетенцію дозволяє стверджувати, що в українській педагогічній літературі він є недостатнім хоча б з тієї причини, що широкий загаль теоретиків і практиків у галузі мов лише нещодавно розпочав своє знайомство з структурою параметрів і категорій, які характеризують сучасний загальноєвропейський підхід до процесу вивчення, викладання та оцінювання мови та деталізують вимоги щодо здатності користуватися мовою в контексті міжкультурної комунікативної компетенції та щодо знань, умінь і навичок, необхідних для цього.

Підсумки проведеного дисертаційного дослідження можуть бути використані у подальшій теоретичній розробці проблем формування високих моральних і світоглядних характеристик молоді та студентів, їх духовної культури. Розкриття в дисертації специфіки феномена толерантності як

елемента гуманітарної культури, що базується на загальнолюдських пріоритетах та цінностях, визначає параметри застосування цього поняття як у сфері теоретичного, зокрема, гуманітарного знання, так і в галузях практичної діяльності - культуротворчій, політичній, педагогічній, філософсько-освітній, виховній тощо. Висунуті та обгрунтовані в дисертаційному дослідженні ідеї і положення можуть бути використані не тільки в межах філософського знання, а всією системою сучасного науково-теоретичного пізнання - в галузях культурології, педагогіки, виховної роботи, а також у спецкурсах з проблем культури, філософської антропології, нормативних курсах філософії тощо.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Зарівна О. Роль освіти у формуванні толерантності студентської молоді // Вища освіта України. – №3. – 2007. – С.103-108.
2. Зарівна О. Глобалізаційні виклики епохи: потреба в толерантності // Вища освіта України. – №4. – 2007. – С.84-87.
3. Зарівна О. Поняття толерантності у філософії і педагогіці: основні підходи до визначення // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 4. – Педагогічні науки: реалії та перспективи. – Випуск 7. – К., 2007. – С.74-80.
4. Зарівна О. Соціодинаміка світу: потреба в толерантності // Вісник Черкаського університету. Серія Педагогічні науки. Випуск 113. – Черкаси, 2007. – С.123-133.
5. Зарівна О. Історична генеза змісту і соціокультурної ролі феномена „толерантність” // Наукові записки НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія педагогічні та історичні науки. Випуск LXX. – К., 2007. – С.63-72.

АНОТАЦІЇ

Зарівна О.Т. Мова як чинник формування толерантності студентської молоді в глобалізованому суспільстві. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, Київ, 2008.

У дисертації аналізується роль мовних стратегій у формуванні толерантності студентської молоді в умовах глобалізації. Поняття толерантності визначається як характеристика способу і стилю світогляду та життєдіяльності людини, своєрідна світоглядно-культурна установка, зміст якої охоплює собою здатність особистості терпеливо сприймати не співпадаючі з власними поглядами та стилем життя висловлювання думок, позицій та поведінку інших людей, здатність до спілкування з ними, витримувати несприятливі впливи, знаходження компромісної позиції, налагодження співпраці. У роботі доведено, що серед розмаїття чинників, які впливають на формування толерантності, важлива роль належить мовним стратегіям – особливим навчальним технологіям, що забезпечують володіння іноземними мовами, а на цій основі забезпечують розуміння студентами з різних країн світу одне одного, виховують повагу, формують таку рису характеру (чи світогляду), як толерантність.

Ключові слова: толерантність, мовні стратегії, глобалізація, соціокультурна трансформація, міжкультурний діалог.

Заривна О.Т. Язык как фактор формирования толерантности студенческой молодежи в глобализированом обществе. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики – Национальный педагогический университет имени М.П.Драгоманова, Киев, 2008.

Диссертационное исследование посвящено актуальным проблемам формирования толерантности студенческой молодежи в условиях глобализации с помощью современных языковых стратегий та технологий. В работе проанализировано понятие толерантности в философской и педагогической научной литературе, а также определено место и роль феномена толерантности в структуре приоритетов современной студенческой молодежи. На основании полученных результатов установлено, что толерантность это характеристика мировоззрения и жизнедеятельности человека, своеобразная мировоззренческо-культурная установка, содержание которой охватывает собой способность личности терпеливо воспринимать, не совпадающие с собственными взглядами и стилем жизни, высказывания, мысли, позиции и поведение других людей, способность общаться с ними, выдерживать неблагоприятные влияния, находить компромиссные позиции, укрепляющие сотрудничество.

В работе обосновано положение о том, что в условиях глобализации, информационной революции, активизации миграционных процессов, развертывания демократических процессов и интенсификации общения людей в открытом обществе, формирование толерантности является необходимым условием подготовки человека к жизни. Особое значение формирования толерантности имеет для молодежи и студентов, жизнедеятельность которых характеризуется высоким уровнем мобильности, межкультурных контактов и коммуникаций, международных связей и отношений.

Исследование показало, что среди основных факторов формирования толерантности студенческой молодежи (культурные связи, академическая мобильность, активизация информационного обмена и миграционные процессы) особое значение принадлежит языковым стратегиям – особым учебным технологиям, которые обеспечивают владение иностранными языками и обеспечивают взаимопонимание между студентами из разных стран мира, воспитывают уважение друг к другу, формируют такую черту характера (или мировоззрение) как толерантность.

В результате работы установлено, что толерантное восприятие человека непосредственно зависит от понимания, познания особенностей культуры, характерных особенностей личности, традиций, которые ее сформировали. Без знания языка обеспечить такое понимание не только тяжело, но и в полном объеме невозможно. Определено, что при посредничестве перевода (или переводчика) можно достичь лишь поверхностного понимания. Для раскрытия личности, ее индивидуальности и неповторимости можно раскрыть с помощью

общения, которое сближает людей, обеспечивает их непосредственное общение и их сотрудничество.

Язык анализируется в диссертации как основа для формирования толерантности. Проводится анализ иностранных языков, проблемы их изучения и внедрения новейших языковых стратегий в Украине. Возрастающая потребность в общении и сотрудничестве между странами и народами с разными языками и культурными традициями, требует существенных изменений в подходе к преподаванию иностранных языков в средних общеобразовательных учебных заведениях. Изменения, которые происходят в украинском обществе, модернизация образовательной системы, достижения в области теории и практики обучения иностранным языкам ставят украинскую школу перед необходимостью обновления содержания и методов обучения иностранным языкам. В современном мире знание иностранных языков является важной предпосылкой для личных, культурных, профессиональных и экономических контактов молодого человека. Однако обновление целей и содержания обучения обуславливает и обновление образовательных технологий, которые рассматривают обучение иностранным языкам как процесс личностного развития ученика в контексте "диалога культур".

Ключевые слова: толерантность, языковые стратегии, глобализация, социокультурная трансформация, межкультурный диалог.

Zarivna O.T. Language as a factor of forming of students tolerance in globalizational society. – Manuscript.

The dissertation on competition of the scientific degree of the candidate of pedagogical sciences Speciality 13.00.01 - General Pedagogics and the History of Pedagogics. – National Pedagogical University named after M.P.Dragomanov, Kyiv, 2008.

In the dissertation the role of language strategies in the forming of students tolerance in conditions of globalization is analysed.

The term tolerance is defined as characteristic of way and style of world-view and human vital activity, original world-view and cultural setting, the content of which includes the personality ability to accept patiently different expressing of thoughts, positions and behaviour of other people comparing with own ones and way of living, the ability to communicate with them, to stand unfavorable influences, to find out the position by compromise, to put right co-working.

It is proved that among the variety of factors that influence on the tolerance forming, special role belongs to language strategies – special educational technologies that guarantee mastering of foreign languages and on this basis guarantee students understanding of each other from different countries of the world, educate respect, form tolerance.

Key words: tolerance, language strategies, globalization, sociocultural transformation, intercultural dialogue.

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П.ДРАГОМАНОВА**

ЗАРІВНА Оксана Тимофіївна

УДК 372.461

**МОВА ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ
ТОЛЕРАНТНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ
СУСПІЛЬСТВІ**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук